

MODELE ECONOMICE DE DEZVOLTARE A REPUBLICII MOLDOVA

Ion STURZA

-Stimate domnule Președinte!
Stimați domnilor academicieni!
Doamnelor și domnilor!

Recunosc că sunt surprins de numărul mare de participanți la această discuție. E adevărat că nu am ieșit, de mult timp, în fața unei asemenea audiențe și numeroase, dar și de calitate.

Deși întruniți sub genericul „Lecturi Academice”, nu consider că aș prezenta o prelegere academică, deoarece nu am avut nici timp, nici tenacitate pentru pregătiri metodologice, dar nici pentru înarmare cu date statistice. Ceea ce voi prezenta sunt niște reflecții. În această dimineață, mi-a căzut calculatorul și, astfel, am fost nevoit să mă bazez doar pe memorie și să îmi fac niște notițe clasice, de mână. Atunci m-am gândit că e mai bine, câteodată, să te lase nevasta decât calculatorul, e și acesta un tribut pe care-l plătim progresului tehnologic.

Dacă aș încerca să prezint o prelegere extinsă, științifică, ar fi un plagiat, până la urmă. Sunt niște reflecții asupra stării economiei, în primul rând, axate pe realitățile din țară, dar și pe experiența mea din economia reală. O experiență de 35 de ani – de la simplu funcționar sovietic până la conducător al uneia dintre cele mai mari companii din zona noastră – cu multe etape intermediare, diverse ca domenii de activitate, dar și extinse în foarte multe industrii, pe majoritatea continentelor.

Recent, am părăsit liga superioară a afacerilor, m-am retras din companii cu cifre de afaceri de zeci de miliarde de dolari și am revenit la un fond de investiții. Abia acum am putut și eu să-mi satisfac necesitatea de a lansa diverse proiecte investiționale, începând de la clasicele resursele minerale și energetice și terminând cu domeniul IT, afaceri online și alte lucruri care poate nu asigură astăzi bani, dar aduc satisfacție și experiența de care v-am vorbit.

Cea mai frecventă întrebare care mi se adresează, după aceea dacă revin în politică, despre care nu discutăm astăzi, e despre Patrie, unde e țara mea... Sunt un om al lumii și visez să stau, cel puțin, șapte zile într-un singur loc, dar **Patria mea este Republica Moldova, e satul Pârjolteni, Călărași. Și niciodată nu m-am gândit că poate fi altfel. Sunt țări de adopție, sunt țări unde faci investiții, unde**

îți place să-ți petreci vacanțele, dar Patria rămâne una... Și, atunci când ai de parcurs drumuri lungi, ai și timp, în serile sau nopțile de iarnă, să te reculegi și să te gândești, inclusiv la soarta propriei țări.

Întrebările care ne frământă pe noi sunt aparent simple. **Întrebarea de bază e care ar fi interesul național al Republicii Moldova? Dar și întrebarea dacă este Uniunea Europeană un model optim de dezvoltare pentru țara noastră?** Este oare modelul economic al Uniunii Europene optim pentru țara noastră? Suntem un stat cu perspectivă sau un stat eșuat, sau o poveste de succes, mai nou, cum încercăm să ne convingem unii pe alții? De ce nu suntem competitivi? Sunt întrebări pe care eu mi le tot adresez...

De ce noi ca țară, ca națiune, ca elită, nu suntem competitivi? Nu atât pe plan extern, cât e vorba de *challenge*, de provocarea cu care se confruntă țara noastră: reforme sau modernizare, liberalism sau dictatură?..

Acestea și multe alte întrebări mă frământă, sunt sigur, și pe dumneavoastră. Fără a pretinde abordări academice, voi încerca să caut răspunsuri astăzi, în fața dumneavoastră. Nu înainte de a face un scurt istoric al activității mele și o mărturisire.

La sfârșitul lui octombrie, s-au împlinit 30 de ani de la prima și una dintre puținele mele prelegeri academice. La finele anului 1983, am avut ocazia să fac un raport științific pentru Institutul de Economie al Sistemului Socialist Mondial (Институт Экономики Социалистической Системы) al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. În realizarea studiului, formal eram ghidat de academicianul Abalkin, informal – de către doamna Nadejda Șișcan de la Universitatea de Stat din Moldova. Tema se numea „Categorii interes și contradicțiile ce apar între țările socialiste, în procesul de integrare socia-

listă și de repartizare a muncii”. Aceasta a fost prima încercare, tentativă, din punct de vedere științific, de a pune pe tapet noțiunea de interes.

Vă dați seama: în 1983, nu se discuta despre interesele separate ale unor țări, doar despre interesul comun al țărilor socialiste. Având acces la o bază de date statistice secrete și la rapoarte care veneau din țările socialiste, am încercat să demonstrez că totuși exista interesul fiecărei țări în parte în a-și dezvolta anumite sectoare economice. Spre exemplu, RDG voia să-și promoveze electronica, Bulgaria dorea să-și consolideze industria chimică. Însă, în scurt timp, tema de cercetare a fost declarată confidențială și nu a mai fost accesibilă.

A doua oară, m-am ciocnit, la începutul anilor '90, cu noțiunea „categorie interes”, în programul lui Iavlinski „500 de zile”, o încercare extrem de naivă de a trece, în 500 de zile, de la socialism la capitalism și a păstra, astfel, într-o formă sau alta, Uniunea Sovietică, prin semnarea unui acord confederal.

După câțiva ani, întâlnindu-mă cu Iavlinski, mi-am dat seama cât de naivi am fost noi. Căutam să apărăm interesele republicilor unionale, dar de fapt erau interesele nomenclaturii comuniste de a prelua unilateral puterea, la nivel republican. **Unii dintre acei care au preluat guvernarea și astăzi sunt la putere...** Alții, mai iluminați, au părăsit această putere...

A treia oară, m-am confruntat cu „categoria interes”, în discuții serioase, câțiva ani, în cadrul lucrărilor Consiliului pentru Politică Externă al Uniunii Europene, din care fac parte. E o organizație cu abordări pragmatice care nu totdeauna împărtășește politica oficială a Uniunii Europene. În cadrul acesteia, am încercat să analizăm separat interesele țărilor membre ale Uniunii Europene, care tot mai mult și mai mult vin în contradicție cu politica comună, promovată de Uniunea Europeană.

Vreau să vă spun că, dacă luăm în considerație cele mai răspândite noțiuni din politica Uniunii Europene, cum ar fi integrarea, uniformizarea, uniunea politică, uniunea fiscală, coeziunea, nu ajungem să constatăm o mare diferență față de anul 1983. Am să mă refer, pe parcurs, în special la situația creată în interiorul Uniunii Europene, pentru că **noi trebuie să ne întrebăm la ce UE vrem să aderăm; unde sunt interesele noastre și cum putem să le armonizăm cu cele comunitare...** Până la urmă, realitatea din Uniunea Europeană astăzi, mai mult sau mai puțin, înglobează și noțiuni de provincialism, protecționism, separatism, nord, sud, est, vest și o mișcare destul de profundă antimigaționistă.

Este clar că integrarea economică a avansat foarte puternic în Uniunea Europeană. Se încearcă și integrarea politică, însă s-a uitat de un element foarte important: **identitatea națională și culturală**. Astfel, s-a intrat într-o contradicție profundă, speculată astăzi intens de către unele forțe politice din interiorul Uniunii Europene și aceasta se va manifesta și în alegerile pentru Parlamentul European. Deci, în continuare un obiectiv foarte important pentru Uniunea Europeană este **armonizarea intereselor statelor membre** și, bineînțeles, **încetarea dictatului statelor mari**.

Am făcut această introducere, prezentând respectivele trei exemple, pentru a trece la chestiunea principală, fundamentală pentru societatea noastră: **care este interesul național al Republicii Moldova? Este el compatibil cu cel european? Vom merge noi cu Europa în aceeași direcție sau în direcție opusă, până la urmă?**

Bineînțeles, atunci când vorbim despre integrarea europeană sau, mai bine zis, despre interesul Republicii Moldova pentru aceasta, nu putem pretinde că noi, moldovenii, avem interesul să fim țară dominantă în sens economic, militar sau o putere regională, sau că interesul nostru ar fi să devenim un furnizor de securitate sau de resurse pentru lumea întreagă. Noi, indiscutabil, nu putem miza să ajungem a fi un asemenea factor de putere.

Voi spune niște lucruri simple, cred eu: **interesul nostru este să construim o țară sigură, cu un nivel înalt de trai pentru cetățeni**. Deci, sunt două lucruri extrem de simple. **Acestea trebuie să devină și dominantă din gândirea clasei politice și cea a elitelor naționale, nu alte lucruri care sună frumos**.

Două lucruri simple: **țară prosperă pentru cetățeni și loc sigur de trai. Acesta este, din punctul meu de vedere, interesul național al Moldovei**. Și exact așa cetățeanul Republicii Moldova, moldovenii, în general, percep ce este Uniunea Europeană. Cetățenii țării noastre, întrebați ce reprezintă pentru ei Uniunea Europeană, răspund: un loc de trai sigur și prosper. Atât. În rest, eu cred că pe cetățeni puțin îi interesează ce se întâmplă în țările Uniunii Europene în aspectele care vizează politica, securitatea internațională ș.a.m.d.

Astfel, noi, în sensul acesta, **sunt perfect capabili să armonizăm interesul nostru național cu ceea ce se întâmplă, de fapt, în Uniunea Europeană**. Bineînțeles, pentru a atinge acest obiectiv, bunăstarea pentru cetățenii țării, este foarte important să răspundem și la întrebarea ce fel de economie sau ce fel de model economic ar fi preferabil să

dezvoltăm în Republica Moldova.

Înainte să vorbesc despre modelul economic propriu-zis, vreau să abordez alte două subiecte. Astăzi o parte a societății consideră că Republica Moldova este un stat eșuat. Altă parte a societății, mai mică, e adevărat, crede că e o istorie de succes.

Vreau să vă spun că, **din punctul meu de vedere, Republica Moldova nu este nicidecum un stat eșuat.** Nicidecum! Statul își îndeplinește funcțiile de bază, administrative, precum și sociale. E adevărat: nu putem pretinde că o facem în deplină măsură, nici că suntem la nivelul statelor moderne în satisfacerea necesităților cetățenilor, dar totuși statul există și își exercită funcțiile de bază.

Ceea ce putem constata, cu tristețe, e că noi am eșuat în tranziția economică. Sistemul economic din Republica Moldova, nici pe departe, nu satisface necesitățile unui stat modern în administrarea bună și sigură a statului, nici în satisfacerea necesităților sociale.

Aici aș fi vrut să mă refer la unele probleme sau eșecuri fundamentale ale perioadei de tranziție. Prima și cea mai gravă, fundamentală greșeală a fost că, la începutul anilor '90, **cu tot respectul pentru fruntașii țării noastre** – care au adus schimbarea și au pus fundamentul statului nostru modern – **ei au evitat să analizeze corect și coerent modelul de dezvoltare a Republicii Moldova.**

Dacă mai țineți minte, la începutul anilor '90, Moldova se confrunta cu două influențe diametral opuse, importate din exterior de către numeroasele misiuni de asistență tehnică – una anglo-saxonă, *libertariană*, venită pe filiera USAID din Statele Unite ale Americii și alta *continentală* – TACIS, venită pe filiera țărilor dezvoltate din Uniunea Europeană, un model mai statalist, mai protecționist. **În cele din urmă, noi am inventat al treilea model, al nostru, moldovenesc, căruia i-aș spune: „Păstrați colhozurile!”**

Greșelile noastre fundamentale, în această perioadă de tranziție, au fost următoarele:

1. În primul rând, **modalitatea de privatizare.** S-a dorit schimbarea rapidă a formei de proprietate și schimbarea structurii economiei naționale, în acest scop s-a decis să se recurgă la bonuri. Eu nu cred că cineva din sală a primit, la timpul respectiv, bonuri patrimoniale și astăzi beneficiază de rezultatul acestora. S-au găsit băieți deștepți care au privatizat, la propriu, o parte din activele respective, prin fondurile de investiții, iar o altă parte din active, pur și simplu, a fost abandonată. Astfel, s-au distrus întreprinderile.

2. Al doilea element, care a marcat foarte mult

evoluția noastră economică, a fost **reforma agrară.** Nu consider că noi, împărțind terenurile agricole sau renunțând la colhozuri, am făcut o greșeală. **Greșeală a fost mișcarea foarte lentă în reforma funciară. În anul 1993, a fost adoptat Codul funciar și abia în 1998 s-a împărțit pământul.** Pentru că nu mai rămăsese nimic, nici activele în agricultură și multe lucruri fuseseră compromise.

3. Al treilea eșec: **nu s-a creat infrastructura economiei de piață și, în primul rând, piața de capital.** Moldova este, cred, unica țară din Europa și una dintre puținele țări din lume, care nu are piață de capital. Noi toți suntem supărați pe bănci, supărați pe stat că nu sunt fonduri pentru dezvoltare. Dar fondurile pentru dezvoltare vin din piața de capital, nu din bănci, nu vin din fondurile bugetare!

4. Una dintre erorile mai recente este pierderea **totală a controlului asupra sistemului bancar al Republicii Moldova,** cu consecințe imediate destul de grave, care pot afecta țara noastră, în timpul apropiat.

Cred că totuși există un consens, atunci când vorbim despre ce își doresc atât elitele naționale, cât și cetățenii Republicii Moldova, cu referire la statul nostru. **Noi toți ne dorim să dezvoltăm un stat democratic, bazat pe respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, o economie de piață bazată pe proprietatea privată. Sunt lucruri pentru care există consens.**

Acuma aș fi vrut să mă refer la modelul economic propriu-zis, care reprezintă subiectul prelegerii mele. Bineînțeles, modelul economic în Republica Moldova trebuie relaționat cu sistemul capitalist. Eu nu sunt adeptul sau apologetul capitalismului sau al capitalului, deși cred că sunt, în carne și oase, o întruchipare a capitalistului, în anumite sensuri.

Trebuie să recunoaștem că sistemul în sine este foarte vulnerabil, a demonstrat, în timp, foarte multe vulnerabilități. Sistemul anglo-saxon sau cel al libertății totale a fost declanșatorul unei crize majore, la început, manifestată ca o criză bancară, financiară, apoi economică, după care a datoriiilor suverane.

Criza americană sau anglo-saxonă, declanșată în Statele Unite ale Americii, până la urmă, este o criză profundă a elitelor, care, pe de o parte, nu au făcut față provocărilor economice, pe de altă parte, și-au manifestat disprețul față de morală.

Modelul continental al capitalismului sau modelul european este unul cu multă încărcătură socială, însă are vulnerabilitățile sale. Voi detalia un pic mai târziu, când mă voi referi la modelul economic din Uniunea Europeană.

În ce privește modelul capitalismului de stat, foarte mulți sunt extrem de încântați de China, văzând lucrurile la suprafață, nu însă și disproporția enormă, apărută, în ultimii ani, în industria, în economia Chinei, bazată pe un stoc total de peste un trilion de dolari de credite compromise.

Eu **sunt adeptul altui model economic, pe care l-aș numi „coșul de fum”, „coșul de fum de la fabrică”**. Pentru că activitatea mea, de zeci de ani, în economie, este, în esență, cea a unui industriaș. Da, știu cum funcționează o piață de capital, inclusiv cea speculativă, am încercat și eu diferite elemente ale acesteia și, până la urmă, sincer vă spun, am pierdut și bani. Totuși, timpul a demonstrat că valoarea adăugată apare atunci când combini trei elemente de bază: forța de muncă, uneltele și capitalul. Acolo apare plusvaloarea, nu într-o speculație la bursă sau într-un instrument financiar exotic.

Foarte succint, mă voi referi la cele mai răspândite modele economice pe care le cunoaștem și din care noi am putea prelua câte ceva.

Primul **model este așa-numitul nou model liberal din Germania**, cu un sector de producție foarte dezvoltat și orientat spre export. Bineînțeles, acest model este alimentat de o clasă de mijloc foarte dezvoltată, cu o formare profesională foarte bună. **A propos, e un imperativ și pentru Republica Moldova: formarea profesională.**

Al doilea model, la care m-am referit ceva mai înainte – **modelul chinez** – este bazat, în mare măsură, pe investițiile de la stat, pe export și pe o birocrație foarte dezvoltată.

Alt model – specific pentru zona noastră – se încearcă a ne fi impus și nouă, este **modelul rusesc**, cu economia alimentată de cererea de la stat, cu suport bugetar și foarte dependent de conjunctura resurselor naturale. Acei care urmăresc situația economiei rusești își dau seama că **Rusia este într-un moment de mare impas. Dacă nu se vor liberaliza afacerile, nu va fi schimbată forma sau calitatea guvernării și nu se va merge spre inovație, economia Rusiei riscă să se prăbușească, în următorii ani.**

Modelul economic european, cel mai interesant pentru noi, cred că trebuie analizat cu mare atenție. Cum am spus deja, Europa este percepută de către toți – de cetățenii Moldovei, cât și cei din Africa, Asia – ca un loc sigur de trai cu un nivel înalt de viață.

Este adevărat că, în ultimii 20 de ani, **Europa a fost un furnizor de optimism și a schimbat lumea**. A schimbat, în primul rând, lumea în jurul său, Uniunea Sovietică, țările din Europa Est. A fost un

furnizor de securitate, forțând pacea în Balcani, impunând multe standarde economice și sociale – în primul rând, prin parteneriatele de vecinătate – a declanșat multe reforme. Cuvintele-cheie pentru Uniunea Europeană – atunci când vorbim despre vecinii săi, inclusiv Republica Moldova – sunt „stabilitate”, „securitate” și „prosperitate”.

În lupta, de veacuri, dintre două sisteme geopolitice, țarii ruși, Stalin etc. au vrut să împingă granița lor cât mai aproape de Berlin. Și invers, europenii vor să împingă granița cât mai aproape de Kaluga, ceea ce se întâmplă, de fapt, zilele acestea.

Vreau să vă spun că, din păcate, în ultimii ani, Europa nu mai este percepută, ca pe timpuri, drept un lider mondial, care ar salva, ar trage, ar traciona după sine. Europa are mari probleme de competitivitate, în virtutea crizei cu care se confruntă. Europa nici pe departe nu a ieșit din criză economică sau criza euro. **Problema fundamentală a UE este modelul economic.** Și acesta deja e un lucru înțeles aproape de toată lumea.

Modelul social al economiei europene e în impas. Vă dau doar câteva cifre: **Europa astăzi are 7% din populația lumii, iar producția sa internă brută constituie 25% din producția mondială. În schimb, Europa consumă 60% din beneficiile sociale ale lumii.** Și mai adaog o cifră: 47% din produsul intern brut al Uniunii Europene este produs de sectorul public. Nu poate o economie cu asemenea indicatori să țină piept provocărilor globale de competitivitate. Prea greu este acest sector social, acest sector public pentru Europa, în comparație cu capacitatea de concurență a țărilor din Asia sau cu Statele Unite ale Americii.

Problema-cheie, cu care astăzi se confruntă Uniunea Europeană și ne vom confrunța și noi, în Moldova, este competitivitatea pe piața globală. Bineînțeles, acest model a funcționat ca un compromis politic sau, mai bine zis, așa s-a „cumpărat” în Europa, zeci de ani, pacea socială.

Atunci când țările nordice au redistribuit către sectorul social produsul intern brut, prin taxe foarte înalte, a fost un consens bazat, în foarte mare măsură, pe mentalitatea protestatară. În schimb, țările sudice – care nici nu pot administra bine taxele și impozitele, pentru că nu prea au ce să strângă – au intrat foarte adânc în datorii.

Astăzi, Europa are un stoc de datorii de 8,7 trilioane de dolari. Sunt țări în Uniunea Europeană, în zona de sud, cum ar fi Grecia, Spania, Italia, Cipru care niciodată nu își vor rambursa creditele, împrumuturile. Prin urmare, **pacea socială sau modelul**

social al Europei a devenit o mare problemă pentru continent, a fost plătită cu un preț foarte scump.

Bineînțeles, ideea principală rămâne a fi convergența, coeziunea. Birocrații europeni și elitele politice vor vorbi în continuare despre transferurile sociale către periferii ș.a.m.d. Până la urmă, lucrurile se limitează, astăzi, în interiorul Uniunii Europene, la intervenționism, la tarife ridicate, subvenții din partea statului și la tot mai puțină și mai puțină piață liberă.

Au fost sau nu conștientizate aceste lucruri? Da. Încă în anul 2000, la Lisabona, a fost aprobat un plan extrem de ambițios, care se numea „Bazele celei mai dezvoltate și mai concurente economii”. Se preconizase să fie îndreptate în cercetare 3% din produsul intern brut al Europei. Astăzi rezultatele sunt extrem de modeste și se văd într-o cifră foarte simplă. În prezent, numărul de patente înregistrate în Europa este de 20% față de China sau 15% față de SUA. Adevărul e că, chiar dacă alocați bani și finanțezi, și planifici, inovațiile nu vin conform planului de la Bruxelles.

Poate Republica Moldova – întrebare deschisă pentru un auditoriu care se interesează de problemele economice – să-și permită să adopte acest model social? Părerea mea e că nu. Noi nu avem resurse naturale, care să ne aducă venituri. Noi nu avem o economie care ar fi competitivă, venituri pe care să le redistribuim, direcționându-le în proiecte sociale. Dar aceasta nu înseamnă că trebuie să mergem în direcție opusă față de Europa. Cât timp ne vom îndrepta noi spre aceasta, vom începe să ne integrăm, nu virtual, ci sigur, eu cred că Europa își va schimba modelul economic.

Care e în prezent modelul economic al Republicii Moldova? Acesta este bazat pe consumul intern, alimentat dintr-o singură sursă – remitențele din exterior. Vă dau doar câteva cifre pe care cred că majoritatea dintre dumneavoastră le cunoașteți. Astăzi remitențele constituie 21% din produsul intern brut. În acest sens, pe cap de locuitor, suntem „campioni”, printre cinci țări în lume, nu cele mai dezvoltate. Până la sfârșitul anului, doar prin sistemul bancar în Republica Moldova vor veni 1,7 miliarde de dolari. Dacă luăm în calcul și ceilalți bani, care ajung în țară pe alte căi, mai puțin ortodoxe, e vorba de peste 2 miliarde de dolari pe care îi transferă migrații noștri, moldovenii care lucrează peste hotare.

Vreau să vă atrag atenția la trei cifre, extrem de alarmante, care vizează structura remitențelor: 36,4% din acestea sunt efectuate în ruble ru-

șesti (doi ani în urmă, erau 9% și ceva), 30% – în dolari, 33% – în euro. Deci, este clar de unde vin aceste remitențe.

Mai mult decât atât, sistemul respectiv e foarte fragil și extrem de periculos pentru că, în orice moment, într-o formă sau alta, poate fi răsturnat. Aceasta s-a văzut în 2009, când oamenii s-au speriat de criza din lume care, de fapt, nu avea nimic comun cu țara noastră.

Republica Moldova nu este conectată la economia mondială și, de aceea, afirmația că a avut de suferit din cauza crizei globale e doar o speculație. A fost un efect psihologic. Oamenii au încetat să consume ca mai înainte și să trimită bani în țară, au început să economisească. Scăderea volumului remitențelor a fost de 9%. Creșterea acestora din anul curent e doar o revenire la situația din 2009.

Acuma este evident că noi nu putem să ne permitem să depindem de acești doi factori – remitențele și agricultura, dacă va ploua sau nu va ploua... Că, dacă nu plouă, avem o altă mare problemă: dezvoltarea economică sau veniturile la buget.

Mai sunt câteva cifre care trebuie analizate foarte atent. Economia tenebră constituie circa 18% din produsul intern brut. Dacă adăugăm remitențele, 21%, avem cifra de 40% din PIB, bani care nu se află sub controlul statului și sunt expuși influenței diverșilor factori... 70% din veniturile bugetare sunt asigurate din comerțul exterior. 18% din veniturile bugetare ni le asigură granturile și ajutoarele așa-numiților parteneri de dezvoltare. Deci, trebuie să recunoaștem că economia Republicii Moldova nici pe jumătate nu este responsabilă, să spunem așa, de acoperirea cheltuielilor statului.

Care ar fi modelul economic optim pentru Republica Moldova? Aici urmează răspunsul la întrebarea principală a întâlnirii noastre de astăzi. Părerea mea este că **noi trebuie să trecem de la modelul economic bazat pe consum la modelul economic bazat pe ofertă.**

Să nu credem că suntem o putere economică și, dacă vom dezvolta oferta, vom distorsiona economia globală. Chiar dacă vom realiza visul elitelor comuniste, din anii '80, să avem un milion de tone de struguri, un milion de tone de mere și un milion de tone de roșii, cereale mai multe, vreo două milioane, noi nu vom distorsiona piețele globale.

Vreau să vă spun că **pentru orice în lumea aceasta se găsește cumpărător**, absolut pentru orice, chiar cu compromisuri la calitate și, câteodată, cu compromisuri la prețul de cost al mărfurilor.

Adevărul e că noi trebuie să avem viziune asupra piețelor, asupra identificării acestora. Astăzi piețele

sunt globale. **Să nu ne facem nicio iluzie că vom penetra piața europeană imediat după liberalizarea comerțului sau aderarea la Zona de Comerț Liber.** Efectul va fi invers: **noi vom deschide economia țării noastre, Europa o va închide.**

Pentru că modelul economic european astăzi este orientat spre export, nu spre import. Europa nu stimulează consumul în granițele sale. Este urmat modelul german, ei țin foarte jos salariile, stimulează economiile și pompează totul la export, dar aceasta e o temă separată, care vizează distorsionarea economiei globale, o putem discuta la Institutul de Economie. **Noi ne deschidem economia, e un lucru pozitiv pentru consumatorii din Republica Moldova, dar, totodată, o mare provocare pentru economia țării, pentru producători.**

Astfel, **pentru noi este important să dezvoltăm oferta la orice și oriunde.** Piețele noastre sunt piețe emergente. Prima piață, care îmi vine în minte – pentru că până acolo se duce imaginația unui producător din Moldova – e cea din Kaluga.

În realitate, vorbim despre o piață globală, vorbim despre piața emergentă, vorbim de China, vorbim de Asia Centrală, vorbim de Africa. Nu trebuie să ne fie teamă să luăm în considerație și spațiul de peste Prut, există și acolo o piață pentru produsele moldovenești. Este o mare provocare pentru economie și pentru oamenii de afaceri din Republica Moldova. Din păcate, constatăm că **guvernarea corporatistă și nivelul de pregătire profesională a businessului din Republica Moldova, destul de primitiv și limitat în aspirațiile sale, nu permit schimbarea radicală a situației.** Deci, avem nevoie de piețe emergente, unde se va găsi desfacere pentru orice producem noi.

Trebuie să fim atenți la două lucruri foarte importante. Primul e legat de calitate, deși nu cred că acesta e la fel de important, ca cel de al doilea, legat de costuri. Aici ne confruntăm cu principala provocare. Noi nu avem resurse, nu putem controla costurile la resursele energetice, la materiile prime. Un alt element principal, indiscutabil, este costul forței de muncă, productivitatea muncii. În ce privește productivitatea muncii, aici cred că, de cinci-opt ori, stăm mai prost decât țările dezvoltate.

În plus, din propria experiență, vreau să vă spun că **în Republica Moldova, din păcate, forța de muncă nu numai că nu este calificată, ea nici măcar nu există.** Astăzi este o mare iluzie că, în Republica Moldova, se vor putea construi linii de asamblare cu mii de angajați ș.a.m.d., care propriuzis nici nu sunt.

Problema fundamentală, atunci când vorbim de forța de muncă, este să avem o forță de muncă educată, calificată, care ar avea și productivitate. Nu trebuie să ne sperie salariile, cât să ne preocupe productivitatea, adică cât produce această forță de muncă. Bineînțeles că trebuie să producem inovațional și să realizăm că suntem în era digitală, nu în cea a motoarelor cu aburi.

În acest context, foarte pe scurt despre reforme sau modernizare, însă după o mică abatere de la temă. Anul trecut, am vizitat împreună cu colegii mei Silicon Valley pentru a vedea din interior ce se întâmplă în acel miracol, făcusem și un mic articol pentru ziarele economice din Republica Moldova la tema dată. Vroiam să vizităm incubatoarele de afaceri, însă nu am găsit niciunul, doar acceleratoare. Și îi întreb pe americani: care este diferența între incubator și accelerator? Ei spun: „Nu e nicio diferență. Noi, pur și simplu, am compromis, la un moment dat, ideea de incubator și, de aceea, am redenumit în accelerator același fenomen”.

Exact aceasta putem spune și noi: **am compromis ideea de reformă, hai să o numim modernizare.** Oricum am numi-o, **trebuie să facem câteva lucruri fundamentale pentru această țară, ca să o mișcăm înainte atât economic, cât și social.**

Foarte pe scurt, doar punctat:

1. **Avem nevoie de reformă politică.** Nu putem să trăim prosper într-o țară care are o Constituție cu multe lacune și care ne va trage dintr-o criză politică în alta. Vrem să avem țară parlamentară, prezidențială? Vrem să avem alte forme de guvernare? Aceasta este alegerea societății. Dar trebuie să fixăm niște lucruri fundamentale în sistemul politic al Republicii Moldova.

2. **Avem nevoie de o reformă administrativă serioasă, la nivel central.** Dispunem de un sistem pe care l-am moștenit de la *sovnaarhoz*, cu ministere, departamente în care fiecare ministru se ocupă de administrarea proprietății de stat și nicidecum de politici în domeniul respectiv. Noi nu am separat politica, fie ea și ramurală, de funcțiile de control și cele de administrare a proprietății.

3. Alt lucru pe care țara are nevoie să-l facă, bineînțeles, este **reforma teritorial-administrativă.** Ceea ce s-a realizat în 1999 a fost un pas absolut corect. Avem nevoie de structuri teritoriale mari, viabile din punct de vedere economic. Astăzi se impune descentralizarea. Eu înțeleg foarte bine dorințele primarilor, însă cât timp avem raioane, nu se va soluționa problema autonomiei teritoriale. Acestea sunt mici și foarte dependente în continuare de guvern.

De ce avem noi nevoie, în primul rând, astăzi, în Republica Moldova, din punct de vedere economic?

1. Aș începe cu o categorie noneconomică. **Avem nevoie de pace și stabilitate, de o perioadă, de cel puțin, patru ani sau mai bine de două cicluri electorale**, în care să existe consens și motivare pentru toată națiunea de a face ceva pentru țară.

2. **Avem nevoie de capital.**

3. **Avem nevoie de tehnologie.**

4. **Și avem nevoie să deschidem real țara.**

Nu ne putem permite luxul să fim deschiși declarativ, iar în realitate – o țară închisă, care nu prezintă niciun interes pentru acei care au capital, nici pentru acei care au tehnologie. Bineînțeles, deschiderea țării înseamnă, în primul rând, condiții previzibile pentru investitori și respectarea noțiunii de lege.

O observație de ordin general. **Lozinca „Moldova fără sărăcie” este perfectă.** Problema majoră a Republicii Moldova este sărăcia, asta o știm cu toții. Dar **sărăcia nu e în Piața Marii Adunări Naționale. Sărăcia este în satele moldovenești.**

Economiștii vor afirma că cea mai cunoscută teorie de depășire a sărăciei unei țări este industrializarea rapidă a acesteia și dezvoltarea sectorului de servicii.

Vreau să îi contrazic. Eu consider că depășirea sărăciei nu se face prin construirea a zece fabrici de asamblare a cipurilor sau a unor instalații electronice care vor asigura explozia produsului intern brut. Depășirea sărăciei se face prin dezvoltarea economiei, în fiecare sat, în fiecare centru raional din Republica Moldova.

Noi nu trebuie să abandonăm ideea că **sectorul cheie al țării noastre e cel agrar, inclusiv pentru depășirea sărăciei.** Numai că avem nevoie de o agricultură modernă. Slavă Domnului, în ultimii 10 ani, lumea a început să consume și să mănânce. Și astăzi, pe plan global, este extrem de profitabil să faci agricultură. Natura ne oferă nouă această posibilitate. Suntem localizați într-o zonă geografică perfectă și avem oportunitatea să dezvoltăm o agricultură orientată spre piețele externe.

Așadar, să nu trăim doar cu ideea că vom deschide zone libere, că vom face industrializare, că vom dezvolta sectorul de servicii. Să nu abandonăm ideea de a avea un sector agrar dezvoltat, care, la

rândul său, va genera foarte multă activitate economică. Și, astfel, vom depăși faza de sărăcie, nicidecum prin credite și granturi de la partenerii de dezvoltare.

Pentru economiști: **dezvoltarea unei țări nu poate fi privită doar prin prisma categoriilor economice.** Greșeala fundamentală, pe care am făcut-o eu și echipa guvernamentală, în 1999, a fost că noi am gândit doar prin categorii economice: produs intern brut, locuri de muncă, export, stabilitate macroeconomică.

Noi nu am văzut că, de fapt, dezvoltarea înseamnă cu mult mai mult. **Dezvoltarea, în primul rând, înseamnă investiție în om:** sănătate, învățământ, calitate a vieții. Și atunci când voi, dragi economiști, operați cu acești termeni economici – produs intern brut, export, macroeconomie, cont curent ș.a.m.d. – nu uitați de valorile morale. Aș spune chiar mai mult, de valorile legate de apartenența noastră la lumea creștină.

Să nu uităm sub nicio formă de calitate instituțiilor statului nostru. **Doar prin convergența între noțiunile economice și cele noneconomice, putem găsi formula de dezvoltare optimă pentru statul nostru.**

Este Uniunea Europeană, în acest sens, o opțiune pentru noi? Da. Chiar dacă, la un moment dat, va trebui să mergem pe contrasens cu tendințele actuale din UE. Sunt convins, ca cetățean european, că acestea se vor schimba și în UE.

Modelul economic, ca să concluzionăm, pentru noi este unul ambițios, bazat nu pe consum, dar pe ofertă. **Avem nevoie de convergența aceasta între dezvoltarea economică și dezvoltarea socială.** Orice guvern, orice guvernare trebuie să aibă un singur scop: să facă viața omului mai bună. Altceva nu contează.

Avem nevoie de modernizarea statului moldovenesc, cum am mai spus. Dar **provocarea numărul unu este să schimbăm lucrurile nu la nivel material, ci să schimbăm mentalul elitelor moldovenești.**

Mulțumesc.

*Prelegere publică ținută
la Academia de Științe a Moldovei.
18 noiembrie 2013*